

مركز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

کسب اطلاعات و تجسس از دیدگاه قرآن کریم و روایات .

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

گرایش : قرآن

نگارش : سید عبد الکریم موسوی نژاد

استاد راهنما : دکتر علی معموری

استاد مشاور : حجة الاسلام و المسلمین علی اسدی

اسفند ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۴۴۴
تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

- مسؤلیت مطالب مندرج در این پایان نامه به عهده نویسنده می باشد.
- هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، بلاشکال است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

تشکر و قدردانی:

در اینجا بر خود لازم می‌دانم که از حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای علی معموری به عنوان استاد راهنما و حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای علی اسدی به عنوان استاد مشاور کمال تشکر و سپاسگذاری را داشته باشم که با حوصله و دقت نظر شان راهنمایی‌های لازم و تذکرات مفید و سودمندی را ارائه و گوشزد نمودند.

همچنین از مدیریت و مسئولین دلسوز مرکز جهانی علوم اسلامی به خصوص دست اندرکاران امور پایان نامه نهایت قدردانی و سپاس را دارم که با طرح ریزی و اجرای برنامه پایان نامه نویسی، و همکاری صمیمانه شان حقیقتاً طرح نو در انداختند و باعث گردیدند که طلاب محترم قلم به دست گیرند و افکار و اندیشه‌های شان را در معرض نقد و قضاوت دیگران قرار دهند که واقعاً از این حیث برگردن همه طلاب حق عظمی دارند.

آرزو مندیم که خداوند متعال به همه این عزیزان توفیقات روز افزون و اجر شایسته و نیکوئی عنایت بنماید ان شاء الله...

تقدیم:

به ساحت مقدس مصلح کل، منجی راستین و احیاگر
حقیقی دین، حضرت صاحب الزمان مهدی موعود (عج)
که با ظهور پرشکوه اش، عدالت جهانی و سعادت همگانی
حاکم گردیده، و در سایه حکومت سبزش، فکرها به معنای
واقعی کلمه روشن، اندیشه‌ها شکوفا و بارور، و عقل‌ها به
نهایت کمالشان می‌رسند. (۱) انشاء الله...

۱- امام علی علیه السلام درباره ویژگی آن عصر می‌فرماید:
ویغبقون كأس الحکمة بعد الصبح «مردم صبحگاهان و شامگاهان جام‌های
حکمت و معرفت سر می‌کشند» (نهج البلاغه خطبة ۱۵۰)

چکیده

این رساله تحت عنوان «کسب اطلاعات و تجسس از دیدگاه قرآن کریم و روایات» در چهار فصل به بررسی موضوع می‌پردازد، در فصل اول مبحث کلیات مطرح می‌شود تجسس و جاسوسی از نظر لغت و همچنین مفهوم آن در منابع اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد. واژگان کلیدی و مرتبط با موضوع قسمت پایانی فصل اول را تشکیل می‌دهد. فصل دوم رساله موضوع تجسس در قرآن و روایات را مطرح و حرمت و جواز آن را از نظر کتاب و سنت بیان می‌کند. قسمت اول این فصل (موضوع اخلاقی) حرمت تجسس از منظر آیات و روایات را یادآور می‌شود. در قسمت دوم از فصل دوم مبحث جواز تجسس با استناد به کلام الهی و ذکر روایات متعددی و نمونه‌های زیادی از دستور العمل‌ها و بخشنامه‌های که توسط پیامبر و امامان معصوم در مورد تجسس و کسب اطلاعات مطرح شده و نیز سیره عملی آن بزرگواران می‌پردازد. و از آنجایی که منصب، نقابت، عرافت و برید (صاحب برید) به نحوی به موضوع تجسس و کسب اطلاعات ارتباط دارد به عنوان یک مطلب فرعی مطرح و شواهدی قرآنی و روایی برای آن آورده شده است موضوعاتی چون تجسس در مورد عملکرد، تجسس برای حفظ منافع عمومی و تجسس در مورد موضع‌گیری مردم در قبال سیاست‌های دولت اسلامی، تجسس از عملکرد کارگزاران همانند استانداران، فرمانداران، متصدیان امور اقتصادی، قضات، نظامیان و... بخش پایانی فصل دوم رساله را تشکیل می‌دهد.

سیره تاریخی پیامبر و امامان(ع) در موضوع جاسوسی عنوان فصل سوم رساله است که عناوینی چون دستورات پیامبر(ص) برای کسب اطلاعات، برخورد پیامبر(ص) با جاسوسان و نقش عیون و جاسوسان در حکومت حضرت علی(ع) را در بردارد. موضوع تقیه به عنوان یک مطلب تکمیلی به جهتی اینکه از جهت تاکتیکی به جاسوسی و کسب اطلاعات مربوط می‌شود در بخش پایانی فصل سوم آورده شده است. و فصل چهارم این رساله نظریات فقهاء را در موضوع مورد نظر منعکس نموده است.

فهرست مطالب

تشکر و قدردانی:

تقدیم:

چکیده:

فصل اول: کلیات

۱. تعریف مسأله ۲

۲. ضرورت پژوهش ۳

۳. پیشینه پژوهش ۵

۴. محدودیت‌های پژوهش ۷

۵. مفهوم‌شناسی ۷

۵-۱. معنای لغوی تجسس و جاسوس ۷

۵-۲. معنای اصطلاحی تجسس و جاسوسی ۱۰

مفهوم تجسس و کسب اطلاعات در قرآن کریم ۱۱

واژه‌های کلیدی ۱۴

۱۴	۱. «سماعون»
۱۷	۲. «عین» و «عیون»
۱۹	- «نقیب» - «نقبا»

فصل دوم: مبانی قرآنی و روایی تجسس

۲۲	مبانی قرآنی و روایی تجسس
۲۴	الف: حرمت تجسس
۲۴	۱- قرآن کریم
۲۶	۲- روایات
۳۲	ب: جواز تجسس برای بازدارندگی
۳۷	۱. دلایل اجمالی تشکیل سازمان اطلاعاتی - امنیتی
۴۰	۲. شرایط و خصوصیات نیروهای اطلاعاتی
۴۱	الف - شرایط عمومی
۴۲	ب - شرایط خصوصی
۴۳	۳. نمونه‌های جاسوسی در روایات
۴۳	الف - دشمنان و مخالفین داخلی
۴۹	ب - دشمنان خارجی
۵۳	ج - تجسس در مورد عقیده و سوء پیشینه افراد
۵۴	د - تجسس برای حفظ منافع عمومی و بیت المال

۵۷ ضرورت اطلاع حاکم از تحولات درون جامعه
۵۹ و - تجسس و مراقبت نسبت به کارگزاران
۶۳ ۱. امور اقتصادی کارگزاران
۶۶ ۲. امور قضات
۶۷ ۳. امور نظامیان
۶۹ نکات پایانی

فصل سوم: سیره پیامبر (ص) و امامان معصوم (ع) در موضوع جاسوسی

۷۲ سیره پیامبر (ص) و امامان معصوم (ع) در موضوع جاسوسی
۷۳ ۱. پیامبر اسلام و کسب اطلاعات از وضع دشمن
۸۰ ۲. مخفی نگه داشتن بخش نامه‌های اطلاعاتی امنیتی
۸۰ الف - احتیاط در مراحل انجام مأموریت اطلاعات
۸۱ ب - امانت‌داری نیروهای اطلاعاتی
۸۵ ۳. تأثیر اطلاعات دقیق در شکست تاکتیک‌های دشمن
۸۶ ۴. سفارش پیامبر (ص) به نیروهای اطلاعاتی
۸۹ ۵. اعزام جاسوس برای کشف عکس العمل دشمن
۹۱ ۶. موضع‌گیری‌گیری پیامبر (ص) در برابر جاسوسان
۹۱ الف - جاسوسی مشرک برای مشرکین
۹۵ ب - جاسوسی مسلمان برای کفار

۷. نقش جاسوسان در حکومت علی (ع) ۹۹
۸. به کارگیری افراد نفوذی برای جاسوسی ۱۰۱

فصل چهارم: بررسی موضوع جاسوسی در فقه اسلامی

۱. تجسس از نظر فقها ۱۰۵
۲. جاسوسی برای دشمنان ۱۰۹
۳. جاسوسی به نفع مسلمانان ۱۱۵
- خاتمه و جمع بندی نهایی ۱۱۷
- فهرست منابع ۱۲۲
- منابع فارسی ۱۲۲
- منابع عربی ۱۲۳

فصل اول

کلیات

۱. تعریف مسأله

خداوند در قرآن کریم و نیز احادیث ماثور از معصومان(ع) تجسس و کنجکاوی در امور دیگران را نهی نموده است، حریم خصوصی افراد را محترم شمرده، تعدی به آن را تقبیح نموده است. شمول این دستورالعمل، عمومی است، استثنایی در آن قید نشده است تا تجسس در امور دیگران برای عده‌ای جائز باشد و برای عده‌ای دیگر جایز نباشد، پرسش اساسی این جا است که با در نظر داشت این منشور اخلاقی اسلام، اگر موقعیتی پیش آید و ضرورت ایجاب کند (بنا به حکم عقل) که مخفیانه از خصوصیات و امور پنهانی افراد برای برخی منظورها مثل گزینش افراد برای گماردن‌شان در پست‌های حکومتی و یا در امان ماندن از کید و برنامه‌های ضد امنیتی افرادی که نسبت به آنها شک و شبهه‌ای وجود دارد و از ناحیه آنان نسبت به جان و مال مردم و یا قدرت و حاکمیت ملی احساس خطر می‌شود، تفحص و تجسس نمود و تمام اموراتش اعم از مکاتبات و مکالمات و رفت و آمدهایش و... را زیر نظر گرفت، تکلیف مسلمانان با دستور اخلاقی اسلام چه می‌شود؟

آیا حاکمیت و نظام اسلامی می‌تواند برای حفظ امنیت و استقلال و تمامیت ارضی،

نیروهایی را تحت عناوین مختلف و پوشش‌های گوناگون در داخل و خارج مرزها به عنوان

جاسوس، مخبر و اطلاعات چی به کار گیرد تا اعمال و رفتار دشمنان داخلی و خارجی و نیز رفتار افراد جامعه به خصوص عده خاصی که از ناحیه آنها احساس خطر می‌شود و احتمال می‌رود توسط دشمنان اسلام اجیر شده و به نفع آنان با نیت خاصی که دارند، خبر چینی و جاسوسی می‌کنند را زیر نظر بگیرند و به اموری چون مکالمات و مکاتبات خصوصی آنان دسترسی پیدا کنند، تمام حرکات شان را کنترل نامحسوس داشته باشند؟

نظر قرآن در این زمینه چیست؟ و سیره عملی انبیاء، پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع)

در این موضوع به خصوص، چگونه بوده است؟

آیا اساساً این جواز تجسس زیر مجموعه همان «ولاتجسسوا» است و بخش استثناء شده از آن، و یا اینکه موضوع مستقل و جداگانه از آن، که نیاز به استخراج حکم جدید دارد که نتیجتاً در حالت نخست حکم جواز تجسس، یک حکم ثانوی است، ولی در حالت دوم، حکم اولی و مستقل خواهد بود.

۲. ضرورت پژوهش

موضوع جاسوسی برخلاف برداشت اذهان عمومی یک پدیده نوظهور نیست، گرچه اهداف جاسوسی و انواع آن در گذشته و حال تفاوت پیدا کرده است. در گذشته‌های دور جاسوسی در اکثر موارد برای مقاصد نظامی و مخصوصاً در جنگ‌ها و آن هم به صورت ابتدایی کاربرد داشته و همچنین برای کشف تحرکات دشمن در زمان صلح.

اما امروزه جاسوسی ابعاد مختلف به خود گرفته، علاوه بر امور نظامی، در امور علمی

صنعتی، سیاسی، فرهنگی و... با شیوه‌های بسیار پیچیده انجام می‌پذیرد. یکی از علل توسعه جاسوسی را دانش فنی می‌دانند. در فرهنگ علوم سیاسی چنین می‌خوانیم:

در دوران کنونی به علت توسعه سریع تکنولوژی‌های علمی و نظامی، جاسوسی نیز گسترش یافته است و دستگاه‌های اطلاعاتی، عوامل ورزیده را برای این کار پرورش می‌دهند. (۱)

حفظ استقلال و تمامیت ارضی، خنثی نمودن کید دشمنان میسر نیست مگر با هوشیاری و بیداری آن دسته از نیروهایی که مسئول حفظ امنیت هستند و از جمله مهم‌ترین آنها نیروهای اطلاعاتی در یک نظام حکومتی است که به عنوان چشم‌های همیشه بیدار، عرصه‌های علمی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و امنیتی را زیر نظر دارند و مترصد احوال می‌باشند، طرح‌ها و برنامه‌های دشمنان را عقیم می‌گذارند.

بنابراین در یک نظامی که مبتنی بر تعالیم اسلام بنا شده، نیروهای اطلاعاتی و استخباراتی آن، در عین اینکه با امکانات مخصوص، مجهز و دارای تحصیلات آکادمیک روز باشد، تقویت جنبه دیگر در آنها، از اهمیت بالایی برخوردار است و آن توجیه عقیدتی است، که بدانند آنچه را انجام می‌دهند مبتنی بر تعالیمی است که در مکتب اسلام وجود دارد، سیره پیامبر (ص) و امامان معصوم (ع) مؤید عمل‌شان است. (۲)

با توجه به مطالب فوق، به جاست که درباره موضوع با اهمیتی مثل تجسس و جاسوسی تحقیق وسیعی در قرآن و حدیث انجام پذیرد تا تفکیک بین تجسسی که جنبه منفی اخلاقی

۱. غلامرضا علی بابایی، فرهنگ علوم سیاسی، بی‌تا، بی‌نا، ج ۱، ص ۲۰۰.

۲. همان، ج ۱، ص ۲۰۱.

دارد^(۱) و تجسس که معادل جاسوسی است صورت پذیرد، و هم برای تنویر افکار عامه مردم و خصوصاً افراد دست اندر کار چنین مناصبی به عنوان مستمسک، مدرک و راهگشا باشد، و با خیال آسوده مسئولیت محوله را بدون دغدغه خاطر انجام دهند.

با این هدف تحقیقی در حد توانایی تحت عنوان «کسب اطلاعات و تجسس از دیدگاه قرآن کریم و روایات» عرضه می‌گردد.

۳. پیشینه پژوهش

با توجه به اینکه در گذشته مسأله جاسوسی از جایگاه خیلی با اهمیتی برخوردار نبوده و مثل امروز در حوزه‌های مختلف کاربرد نداشته است، موضوع، قابل اهمیت جلوه نمی‌کرده و لذا کتاب و تحقیق مستقل برای آن ارائه نشده است، در آثار تفسیری - روایی و فقهی، قدما گاه‌گذاری در ضمن فصول و باب‌ها به موضوع جاسوسی و کسب اطلاعات اشاره شده است، (البته برای تجسس که مربوط به حوزه اخلاقی می‌شود، فصل‌های جداگانه در این کتب باز شده است) اما در چند قرن اخیر به موازات گسترش علوم و تکنولوژی موضوع جاسوسی هم اهمیت پیدا نموده است، به نحوی که تربیت نیرو در این زمینه به صورت آکادمیک صورت می‌پذیرد. محققین روان‌شناس و صاحبان اندیشه در مورد شیوه‌های آن و کیفیت سازماندهی جذب نیرو و برنامه‌ریزی آن تلاش‌های زیادی انجام می‌دهند.

در حوزه علوم اسلامی، مخصوصاً قرآن و حدیث تا آنجایی که امکان داشت جستجو

۱. محمد غزالی، احیاء علوم الدین، بیروت، دارالمعرفة، بی‌نا، بی‌تا، ج ۱، ص ۴۶ و ۲۷۲؛ مهدی نراقی، جامع السعادات، ج ۲، ص ۲۰۷؛ احمد فتح الله، معجم الفاظ فقه الجعفری، بی‌نا، بی‌جا، بی‌تا، ص ۹۸.

کردم دیدم که به صورت اساسی در این موضوع به خصوص بالنسبه به موضوعات دیگر تلاش چشم‌گیری صورت نگرفته است.

با همه این مطالب که گفته شد، بعضی از اهل قلم، رنج قدم نهادن در این راه را به جان خریده و کتاب‌هایی در این موضوع نوشته‌اند که سعی آنان قابل ارج نهادن است.

من باب نمونه؛ کتاب «موسوعة الاستخبارات و الامن» از آقای دعووش عاملی (معاصر) که بهترین تحقیق در نوع خود از نظر جامعیت، به نظر می‌رسد، این اثر در رده کتاب‌های حقوقی قرار دارد که در ۳ مجلد توسط انتشارات دارالامیر در سال ۱۹۹۳ چاپ و منتشر شده است. تکرار یک حدیث و مطلب در فصل‌های مختلف تحت عناوین گوناگون سبب حجیم شدن کتاب شده است، خواننده دچار سر درگمی می‌شود.

کتاب دیگر در همین موضوع به خصوص از آقای محمد راکان الدغمی است تحت عنوان «التجنس و احکامه فی الشریعة الاسلامیه» که مسائل و احکام تجسس را بیشتر از نظر فقهای اهل سنت بیان نموده است و در مجموع یک کتاب فقهی و حقوقی است.

فصلی از کتاب «دراسات فی ولایة الفقیه» آقای شیخ حسین علی منتظری به موضوع تجسس و استخبارات و احکام آن اختصاص پیدا کرده، نظرات فقهی نویسنده، ذیل احادیث و روایات بیان شده است.

کتاب و جزوات چندی در این موضوع وجود دارد که بعضی از آنها به موضوعات فقهی و حقوقی پرداخته‌اند و بعضی دیگر آن قدر خلاصه و تلگرافی از کنار آیات و روایات گذشته‌اند که در حدّ ترجمه است، مثل کتاب «جاسوسی و ضدّ جاسوسی» آقای حسین صبوری.

تفاوت این تحقیق با موارد مشابه که اشاره شد، علاوه بر آن دو مطلبی که ذکر شد (تکرار و اختصار)، تفاوت دیگری نیز دارد که عبارت است از: تفسیری و روایی بودن آن، و سعی شده از چهارچوب روایات و آیات قدم فراتر نهاده نشود.

۴. محدودیت‌های پژوهش

محدودیت و موانعی که در سر راه این تحقیق وجود داشته، عمدتاً در دو جهت بوده است:

۱. منقح نبودن موضوع جاسوسی در گذشته، که به تبع آن تألیف و تحقیق خاصی نیز به

عنوان منبع پژوهش در دسترس وجود ندارد.

۲. محدودیت ورود به کتاب خانه‌هایی که از منابع زیادتری برخوردار است، تا جایی که

حتی با نامه مدرسه (عالی فقه) هم به بنده اجازه ورود به آن کتاب خانه‌ها را ندادند.

۵. مفهوم‌شناسی

۵-۱. معنای لغوی تجسس و جاسوس

ارباب لغت، در مورد واژه «تجسس» و «جاسوس» هر کدام معنایی را ذکر نموده‌اند:

گاه «تجسس» و «جاسوس» را برگرفته از ریشه (ج س س) و هر دو را هم معنا می‌دانند

مانند آنچه نویسنده «دائرة الفرائد» در فرهنگ قرآن آورده است:

(جَسَّ يَجْسُ جَسًّا) از باب (نَصَرَ يَنْصُرُ) به معنای حس کردن با دست برای شناسایی

چیزی است، چنان که گویند: جَسَّهُ بِاليدِ، جَسَّهُ بِالعينِ، یعنی؛ دست بسود آن را و تیز

نگریست.

باب افتعال آن (اجتسّاس) به معنی؛ دست سودن و باب تفعّل آن (تجسّس) یعنی؛ خبر جستن که بیشتر در موارد شرّ و بدی استعمال می‌شود.

اصل (جَسَّ) مَسَّ با دست و شناخت نبصّ است، به جهت تشخیص صحّت بدن از سقم آن... در ادامه می‌نویسد: «تجسّس» عبارت است از «تفتیش و بازرسی بواطن و پنهان امور»، و بیشتر در موارد شرّ استعمال می‌گردد، از آن جمله «جاسوس» است و «جاسوس»؛ «صاحب شرّ پنهان و سرّی» است. هم چنان که ناموس صاحب خبر سرّی است و «تجسّس»؛ «بازرسی و تفتیش برای به دست آوردن و طلب اخبار برای دیگران» است، «جاسوسی» به معنای خبر برای بدی است و جمع آن «جواسیس» است.^(۱)

ابن منظور در لسان العرب برای ماده (جَسَّ) چند معنی ذکر نموده است:

الجَسَّ: المَسَّ باليد؛ یعنی لمس نمودن چیزی با دست.

الجَسَّ: جَسَّ الخبر و منه التجسس و جَسَّ الخبر و تجسسّه؛ بحث عنه و فحص.

مادّة جَسَّ: یعنی جستجوی خبر، که تجسّس نیز از همین قبیل است.

جَسَّ خبر و تجسّس خبر؛ یعنی بحث و فحص از خبر.

در ادامه می‌گوید «تجسّس» با جیم؛ یعنی تفتیش از باطن امور، و اکثر استعمال واژه

«تجسّس» در مورد امور شرّ است و «جاسوس» صاحب سرّ شرّ است و «ناموس» (واژه مقابل

جاسوس) صاحب سرّ خیر است.

۱. محمد باقر محقق، دائرة الفرائد در فرهنگ قرآن، چاپ اول، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱، ج ۵، ص

ابن منظور چند قول دیگر را نیز در مورد معنی واژه «تجسس» ذکر می‌کند و می‌گوید: «تجسس» با جیم یعنی طلب خبر برای غیر خودش و «تحسس» با حاء یعنی طلب خبر برای خود.

و قول دیگر: «تجسس» با جیم؛ بحث و فحص از عورات را گویند و «تحسس» با حاء؛ گوش دادن را گویند.

و قول دیگر می‌گوید: «تجسس» با حاء و جیم به یک معنی است.

و در ادامه مدّعی می‌شود: «جاسوس» همان عین است که در مورد اخبار تجسس می‌کند.

و قول دیگر: «جاسوس» کسی است که در مورد اخبار تجسس می‌کند.^(۱)

صاحب مجمع البحرین واژه «تجسس» را این گونه معنی می‌کند:

«التجسس التفتیش عن بواطن الامور و تتبع الاخبار و اکثر ما يقال من الشرّ و منه

الجاسوس و هو صاحب سرّ الشرّ، كما انّ التاموس صاحب سرّ الخير.»

«تجسس» یعنی تفتیش از باطن امور است و تتبع و دقت در خبرها و اکثر استعمال آن در

موارد شرّ است، و «جاسوس» از همین واژه «تجسس» گرفته شده که صاحب سرّ شرّ است،

چنان چه «تاموس» صاحب سرّ خیر است.

دو قول دیگر را آورده که «تجسس» با جیم یعنی طلب خبر برای دیگران و «تجسس» با

حاء طلب خبر برای خود.^(۲)

جاسوس: آنکه اخبار و اطلاعات کسی یا مؤسسه‌ای و یا کشوری را مخفیانه گرد آورد و به

شخص یا مؤسسه و یا کشور دیگر اطلاعات دهد. ج: جواسیس.^(۳)

۱. ابوالفضل بن منظور، لسان العرب، بیروت، دار الاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ق، ج ۲، ص ۲۸۳.

۲. فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، تهران، انتشارات مرتضوی، ۱۳۶۵ش، ج ۱، ص ۳۷۴.

۳. محمد معین، فرهنگ فارسی معین، چاپ دوم، تهران، انتشارات امیرکبیر، ج ۱، ص ۱۲۰۶.

۵-۲. معنای اصطلاحی تجسس و جاسوسی

در محاورات عادی، گاه بین تجسس و جاسوسی فرق گذاشته نمی‌شود و هر دو واژه را به یک معنا استعمال می‌کنند و گاهی برعکس به کار برده می‌شود، آنجایی که باید واژه جاسوسی را به کار ببرند، واژه تجسس را به کار می‌برند، و به جای واژه تجسس، جاسوسی را استعمال می‌کنند.

اما در اصطلاح علم اخلاق «تجسس» عبارت است از: «تجاوز به حریم خصوصی افراد از طریق جستجو و تفحص در عیوب آنها و کاوش در اسرار پوشیده‌ای که مردم علاقه دارند پنهان بماند و آشکار شدنش برای آنها شرم و خجلت به دنبال می‌آورد.»^(۱)

اما در اصطلاح علم سیاست:

«جاسوسی» عمل کسی که مأمور وظیفه است از طرف نهاد و تشکیلاتی که وظیفه آن حفظ امنیت در مقابل توطئه‌های داخلی و خارجی است.^(۲)

«جاسوسی» عبارت است از کسب مخفیانه و پنهانی اطلاعاتی در کشورهای مورد نظر و در زمان جنگ کسب اطلاعات از مناطق عملیاتی و انتقال آن به طرف خودی برای بهره برداری و ضربه زدن به دشمن می‌باشد.^(۳)

۱. علی اصغر عزیزی تهرانی، اخلاق در نگاه علامه، چاپ اول، دارالصادقین، ص ۱۳۷؛ علی دهموش عاملی، دائرة المعارف اطلاعات و امنیت، ترجمه: غلامحسین باقری مهبیاری و رضا گرمابدری، تهران، چاپ و انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)، ۱۳۸۲ش، ج ۱، ص ۱۱.

۲. حسین علی منتظری، مبانی فقهی حکومت اسلامی، ترجمه: ابوالفضل شکوری، چاپ دوم، تهران، نشر نی، ۱۳۷۹، ج ۴، ص ۳۰۰.

۳. محمد حسین افتخاریان، جنگ و صلح، فرهنگ دانشگاهی سیاست بین الملل، چاپ اول، انتشارات مسلم همدان، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۵۶۴.